

SETOMAA

ilmub aastast 1995

Lünk seaduses

Kultuuriministeeriumi otsus esitada leelo UNESCO vaimse pärandi nimekirja on suur võit mitte vaid seto, vaid ka Eesti riigi ja kogu maailma mastaabis. Kultuuriline mitmekesisus iseloomustab vaimset rikkust, oskus pärandid hoida ühiskonna tarkust.

Ometigi on seto pärandikultuuri vallas kogu viimase rahvusliku ärkamisaja jooksul püsinud oluline lünk. Eesti seadused ei luba viljeleda seto kultuuri täies mahus nii, nagu on seda teinud esivanemad põlvest põlve. Seaduslikus mõistes on Eestis põlu all traditsioonilise kange joogi – seto handsa – valmistamine, mis on võrdsustatud lihtlabase suhkropuskari ja muude meeliumürgitavate vedelikega. Siiani pole katsed handsat seadustada tulemust andnud. Viga paistab olevat selles, et siiani pole meie seaduseandjad suutnud vahet teha joogikultuuril ja joomarlusel. Kuidas saaks seda teisiti seletada?

Ometigi pole tänapäevastel külajoodikutel korralike handsameistritega mitte midagi ühist. Süvenedes natukenegi kohaliku joogivalmistamise tavadesse ning tehnoloogiasse, lisaks veel joogipakkumise traditsiooni omapärase, saaks iga keskminegi parlamentaar sellest aru. Kui lähiaastatel seda teha ei õnnestu, võib tulevikus handsast kuulda vahest vaid kohalike muuseumigiidide suu läbi, kel ei jää muud üle kui konstateerida iidse tava häbumist.

Stereotüüpide küüsis vaevlejate silme ees on pildid ääremaa küladest, kus rahvas ei tee muud, kui pruugib omavalmistatud puskarit. Meie kandi argipäev on hoopis see kui hommikusel poejärjekorras on nõutud kaubaks pudel kanget õlut või kaks. Sellistele kudedele pole handsa ei tasku- ega jõukohane kraam valmistamiseks. Korralikult läbimõeldud seadusandlik initsiatiiv Toompealt ei laseks omavalmistatud alkoholil provintsis vohada, vaid eraldaks lõplikult puskarikeetjad meistritest, kelle oskusi on pärandi säilitamise tarvis vaja hoida ja edasi kanda. Väärtustades seto leelot tuleb võimuisadel endale aru saada, et traditsioonilist kultuuri on võimalik säilitada vaid tervikuna. Kogukondlik tarkus on lasknud sel hea mitu põlvkonda enne meid edukalt toimida.

Lehte tegevä:

Toimetaja – Taro Igor, tel. 7954494, mob.5273985, e-post: igor.taro@setomaa.ee

Kiil – Sarvõ Õiõ

Makett ja külesäädmise – Taro Julia

Kirätsura: Nutovi Mirjam, Hõrna Maar'a, Sarvõ Õiõ, Lillagu Anti, Riitsaare Evar, Saarestiku Teele, Linnamäe Lauri, Ilvese Aapo, Kauksi Ülle, Hõrna Aare, Matvei Arvi, Raudoja Ahto

Välläandja: Setomaa Valdade Liit

Setomaa lehe kolleegium: Urmas Klaas, Helen Alumäe, Ilme Hoidmets, Maarja Hõrn, Katri Karpson, Ülle Kauksi, Marija Kiveste, Leo Kütt, Annela Laaneots, Anni Lahe, Arvi Matvei, Magnar Michelson, Teele Saarestik, Õie Sarv, Birgit Itse, Aare Kuura, Indrek Mustimets, Epp Solovjov, Helju Tsopatalo

Trükjä: AS Printall

Lehe ilmumist tugõva Setomaa Kultuuriprogramm

Kiri Kiroda:

Setomaa ajaleht

Laossina küla

64308 PÕLVAMAA

vai igor.taro@setomaa.ee

Toimõndusõl om õigus kirju

toimõnda ja naid lühendä

Hans'a olõ-i' puskar

Hädä om mi parlamendi takah, kiä' taha-i' lubada', õt inemese saasi' tetä' kohalikkõ kangit juukõ

Viimätsel aol omma' naanu' pall'õ' väiko' ku ka' suurõ' rahva' hindä vannu elumuudu õigõs ja hüäs pidämä. Pandas papridõ pääle tähtsit otsussit ja võõdas noid kuuholõkil ja kongressel vasta.

Juuni viimätsil päivil oll Hantõ-Mansiiskih V Soomõ-Ugri Rahvidõ Kongress, koh ma ka olli. Sääl oll üles säet mitmit tüürühmi ja ette oll valmistõtt päämätse' ettepanõki', midä sai tävvendä' ja vastõtmisõs praavita'. Meil tull edimält päähä, õt kultuuri üte palana om vällä jätet uma kohaligu joogi tegemisõ õigus. A õt tuu eräle kannata-i sissepandmist, sis võisi tä olla' dokumenteh seeh ku' traditsioon, mia' om võrdsustõtt paikkondliku kalastus, jahindus ja tõisi sääntidõ traditsioonõga'. Suur teno kõigilõ inemestele kiä' sääntse ettepanõki puult hääledi'.

A mille na setokõsõ' taad kohaligu joogi (hans'a) asja ava', tuud ma tahagi selgitä. Hans'a olõ-i ütškõik määne ja ütškõik minkast tett juuk. Hans'a om õks rüäst (rüä linnassist, kohe või sisse panda' ka' tõisi vilju) tett, kats kõrda läbi aet juuk. Kangusõga om niimuudu, õt mõni hindas ulli kangõt, a mõne nii neläkümne kraadi liki juuki, a kindlahe piat olõma üle neläkümne, sis tulõva' omadusõ' hõste vällä.

Tuuga om edimält ar' seletet mia' om hans'a. Ku kõnõldas puskaril legalisõimisõst, sis tuud tsukrist (vai kompekest, tumadipastast vai mäantsõstki' tõeõst poodikraamist) aet juuki taha-i mi vabas laskõ'.

Mille? Selle, õt tuul olõ-i traditsioonõga' midägi ütist ja nii tä rikk ka' hans'a nime ar'. Ja jo' ommõgi' riknu' — mi juuki nimetedäs puskaris ja pall'õ' inemise' julga-i' juvva'.

Tuu põhjus om tuu, õt tsukrist aet käärituskeskkond om sääl vaenõ (sääl olõ-i vajalikõ mikroelemente, vitamiine jms.) ja sepp (pärm) saa küll sahharoosi kätte, a eritäs mesiki sisse ka pall'õ kahjulikkõ ainõit (metanool, estri, eederliku' õli' jne.).

Tärklis sisaldavidõ tuurainiga säänest hädä olõ-i, selle õt tärklis muudõtas tsukris linnas-

RAUDOJA AHTO

Seto Käsitüü Kogo juhatusõ liigõh

Seto kultuurielu üks iistvidäjist Raudoja Ahto kirotas, mille om hans'a ajaminõ rahvakultuurih sama tähtsä ku' laul vai tands, kuis hans'a om midägi muud ku' suhkripuskar ja milli olõs parlamendist riigimehelik lubada' joogimeistrel säädusligult tegutsõda'.

sidõ abil ja alalõ jääs ka sepäle (pärm) ainõvahetusõ jaos vajaligu' ainõ' (valgu', aminohappõ' ja tsink). Väheh om ka puskaril ja hans'a destillõimisõ vaihhõl. Ku puskaril mesiki destillõitäs õkva katlaga tulõ pääl, sis hans'al destillõitäs etanool vällä viauuru abiga'. Sääne protsess tege jälki' hans'a pall'õ puhtabas, a puskarilhe jäävä' kõik kõrvalprodukti sisse.

Tuu peräst ommõgi hans'al hüä maik ja kiä om kõrralist hans'at joonu', nuil om hüä tujo ja olõk. A kiä' omma' joonu' puskarit, nuu' laskva' hindä kihäst läbi kõik nuu' eeterligu' õli', isomüül- ja isobatüülalkoholi, metanooli jms. ja tuu kõik kogunõs organismi ja tege unitsõst, pahurast ja peräst om kõva pohmelnä. Tuuperäst olõmõgi mi seto mihi ja naisiga hans'at proomõtõh joudnu' mitmit õidpäivi kul'ata' (olkõ taa sis Setomaal, Soomõh vai Hiinah) ja kõigil om hüä olla' ja joudu pall'õ.

✘ **Erisugumatsõ' maa', kia' omma' ka' euroliiduh, lubahasõ' tetä' kangit juukõ kotoh, olkõ taa sis galvados vai sliivovits.**

Mille om nii, õt üt kultuuri pala om vastavõõdotav, a tõeõ olõ-i? Ku kaia' tandsu, siis tandsuh om õgasugumatsi samma, a kaejalõ meelü-i näist üt ja tä käsk sääntse' vällä jättä', mia' tälle kõlba-i. Kas om sis õigõ tands? Olõ-i.

Setomaal k'au joogi pakminõ õte pitsiga ja om ka tõisi kombit, mia' käävä' juumisõ ja pakmisõ mano. Kultuuri palana om vaia ka nuid hoita' ja ka joogi hindä tegemisõ kunsti.

Erisugumatsõ' maa', kia' omma' ka' euroliiduh, lubahasõ' tetä' kangit juukõ kotoh, olkõ taa sis galvados, paalin-ka vai sliivovits. Mille nimä' võiva' tetä' ja eiski' müvvä', a mii' saa-i'? Tähendäs, hädä om õks mi parlamendi takah, kia' taha-i säädüst vasta võtta', õt inemese saasi tetä' kohalikkõ kangit juukõ.

Ku võtta' ettekändes, õt inemese joova hindä surnus, sis tuu küll om võlss. Selle, õt ku kaia' tuud tüüd mia lätt kõrralistõ joogi tegemisõs, sis poodist saat pudeli mitu kõrda odavabalt kätte. Näütises kontroljoonõ päält täksfrii poodist saat parhilla' liitri viina nelä euro (ca 65 krooni) iist, sis linnassist aet hüä hans'a hind tulõ kallip ja tüüd om üle näädli (ku kasvatat linnasõ ja ajat kats kõrda joogi läbi), a piiri pääl saat pudela kätte poolõ tunniga'.

Om jo avalik saladus, õt Setomaal taad juuki tetä ja Setomaal taad saat. Tuud tiidvä' kõik, eiski' riigiesä' ja joova' ka' hüä meelega', a riigi säädüs om sääne, õt timmä tetä' või-i'.

Tuuperäst om ettepanõk, õt lubatasi' tetä' hindä jaos ja pakmisõs rüähans'at (mitte tsukripuskarit). Tuuga saasi' parebahe kontrolli' kõrralitõ joogi tegemist, selle õt meistri, kiä' tege kõrralist kraami, pelgä-i kvaliteedi kontrolli. Ku

kiäki' pelgäs, sis tuul om õks arvada ka' põhjus.

Mi olõ lasknu' toidua amõti h hans'at kontrolli' ja tulõmusõ' omma'

pareba' ku keskmätsel viskil. Tuuperäst taso-i riigiamõtõnigõl pelädä', õt tsolki paktas. Ma pelgä, õt näil om hirm, õt mõni tege nii hüvvä kraami umast rüäst, õt riigipiiretüst inäp kiäki taha-i'.

Kontrollimisõga' om viil nii ku üteldäs «tsirk korgõh, muna perseh», nii om ka riigi kontrolliga'.

Tegelighõ eloh võisi' olla' hindä kogokonna kontroll, näütises meistri' ja ka tõeõsõ' as'atundja' lupasõ' testi läbi tennül hans'at ka' tõisilõ pakku'. Kokko om kutst Leelotarku Kogo, mille võisi-i' olla' ka' Hansatarku Kogo vai ku Peeker Vägi om vällä paknu «Setomaa puhtuse kontroll». Nimi olõ-i nii tähtsä ku tulõmus. Ja tulõmusõs om, õt lubatasi' tetä' rüä hans'at, tuu olõsi' kõrralinõ. ■

Kommentaari internetist Setomaa ajalehes nr. 8 ilmunud loole «Kooliga vai koolilda vald?»

Olen ise 30.a tagasi lõpetanud väikese Setomaa kooli. Nüüd tagantjärele võin öelda, et väikese kooli viga ikka ongi see, et kõik tunnevad kõiki. Ja lapsed, kes esimestes klassides saavad paremaid hindaid kui teised, jäävadki saama.

Lapsele, kes mõnes aines on nõrgem, ei sa ju mõnes teises aineski paremat hinnet lubada. Nii see on ja nii oli ka minul.

Laps tunneb ära selle, et on ebaõiglaselt käitunud ja tal

tekitab kibestumus. Kes hästi õpib, see on ka hea sportlane, teda soovitatakse koori laulma, tantsima, näiteringi. Aga kooli lõpetades selgub hoopis vastupidi — vaevu kolmedega lõpetanud on kõrgetel kohtadel, juhid.

Nii oli see siis, kui ma ise koolis käisin ja on ka minu lastega. Kui õpetaja klassi tulles ütleb lapsele teiste kuuldud, et tema ema jättis klassis

prügiämbril tühjendamata, siis andke andeks, selles pole laps süüdi, et ema halvasti koristas... Või siis kui õpetaja annab lastele iseseisva töö ja ütleb, et nüüd ma läheb juuksurisse ja tagasi tulles vaadaku kõik kui kena soengu Kaisa ema teeb.

Ja ma julgen seda öelda, et maakooli lapsed jäävad väga paljust ilma. Linnas on võimalusi rohkem ja laste vahel ei tehta vahet. Minu lapsed õppi-

sid Setomaa koolis kolmedele. Kartsin, mis saab linnas. Linnas lõpetasid nad klassi iga aasta kiitusega ja nüüd on mõlemad ülikooli lõpetamas ja töökohadki juba ootamas. Maakoolid on mõttetud. Nõustuge minuga — see on nii. Seda ju teate te isegi. Laske lastel endil valida. Ei pea ju noorte elu sellega ära rikkuma, et oma tahtmist neile peale suruda.

Mann